

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาตก^๑เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสูตรตันตปิฎกเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาเล่าให้พระสาวกฟังในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นข้อชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางที่ดีและทางที่ไม่ดี ที่บุคคลควรบำเพ็ญและควรละ^๒ และนอกจากจะมีชาตกในพระสูตรตันตปิฎกแล้ว ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องเช่นเดียวกับชาตก แต่เน้นการบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้นๆ ที่มีขึ้นในภพภวนี เรียกว่า จริยาปิฎกอีกด้วย

เรื่องชาตกในคัมภีร์หรือเรื่องราวที่กล่าวถึง พระเป็นเจ้า หลักธรรมคำสอนของศาสนา นั้นๆ^๓ เช่น บทสวดในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์พระไตรปิฎกของศาสนาพุทธ หรือคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนเกิดมาจากศรัทธาและความเชื่อในทางศาสนาแล้วได้นำมาถ่ายทอดให้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตาม ดังนั้น จึงเกิดการบันทึกและประพันธ์เรื่องราวความเชื่อเหล่านั้นสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาที่จะทำให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบถึงความเป็นมาด้านประวัติศาสตร์ ภาษา ศิลปะ

^๑ คำว่า “ชาตก” ในภาษาบาลีเป็น ชาตก มาจาก ชน ธาตุ ในความเกิด ประกอบ ๖ ปัจจัยในกริยาติดก์ แปลง ชน เป็นชา สำเร็จรูปเป็นชาตก แปลว่า อันเกิดแล้ว ลง ก สกรรต สำเร็จรูปเป็นชาตก แปลตามรูปศัพท์ว่า เรื่องที่เกิดมาแต่เก่าก่อนที่เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้องพระพุทธ เจ้าทรงยกมาแสดงเป็นพุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้อง พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเป็นพุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในนวัคสัตตสุตสน์ ดู สิริ เพ็ชรไชย, แนะนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๓ สนธิ ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐.

วัฒนธรรมและที่สำคัญคือ หลักธรรมคำสอนที่มาจากศาสนา^๔ ที่มุ่งสอนให้ผู้สนใจได้ศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านเหล่านั้นได้ปฏิบัติมา

วรรณกรรมชาดกเรื่อง เนมิราช เป็นเรื่องที่ ๔ ในกลุ่มทศชาติชาดก หรือพระเจ้าสิบชาติ อันเป็นพระชาติที่สำคัญชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ก่อนการประสูติมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า วรรณกรรมเรื่อง เนมิราชชาดก มีเนื้อเรื่องที่ชวนติดตาม แฝงไว้ด้วยแนวคิด คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือ สอนให้รู้จักความตั้งใจมั่นคง โดยมีเนื้อเรื่องว่า เมื่อครั้ง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชนามว่ามณฑเวทราชเป็นบรมกษัตริย์ครองพระนครมิลินา แคว้นวิเทหะ วันหนึ่งทรงสังเกตเห็นพระเกศาเส้นหนึ่งหงอกขาว ทรงปลงธรรมสังเวชในความไม่เที่ยงของสังขาร จึงมอบราชสมบัติให้พระราชโอรสแล้วพระองค์ก็ออกผนวชเป็นฤาษี ครั้นดับสังขารก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก กษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อๆ มาก็ทรงประพฤตินั้นเดียวกับพระองค์สืบมาเกือบถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ หย่อนอยู่ ๒ องค์ (คือ ๘๓,๙๙๘ องค์) พระเจ้ามณฑเวทราช ซึ่งทรงไปบังเกิดในพรหมโลกนั้น เมื่อสิ้นอายุขัยก็ลงมาอุบัติในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีแห่งกรุงมิลินาอีก พระราชบิดาทรงตั้งพระนามพระราชโอรสว่า “เนมิ कुमार” พระโพธิสัตว์ทรงยินดีในการบำเพ็ญทานรักษาศีลตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ครอบครองพระราชบิดาทอดพระเนตรเห็นพระเกศาเส้นหนึ่งหงอกก็ทรงมอบราชสมบัติให้พระราชโอรสแล้วออกผนวชบำเพ็ญเพียรอยู่ในพระราชอุทยาน

เมื่อเนมิราชกุมารได้ครองพระนครมิลินาแล้ว ทรงแสดงธรรมสั่งสอนชาวพระนครให้ตั้งอยู่ในการบำเพ็ญทานรักษาศีล ครั้นชาวพระนครเหล่านั้นสิ้นชีวิต ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ “เทพโลกเต็มไปด้วยเทพยเจ้า นรกปรากฏดูว่างเปล่า” ครั้นนั้นเทพดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้ประชุมกันสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชว่า “เป็นอาจารย์ของพวกเรา เราทั้งหลายอาศัยพระองค์จึงได้เสวยทิพย์สมบัติ” จึงเทพดาเหล่านั้นพากันไปทูลท้าวสักกเทวราชว่าปรารถนาจะได้เห็นพระเจ้าเนมิราชและลำดับธรรมจากพระโอษฐ์ของพระองค์ ท้าวสักกเทวราชจึงมีเทวบัญชาให้พระมาตลีเทพบุตรนำเวชยันตรถไปทูลเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชมายังดาวดึงส์พิภพ พระมาตลีจับเวชยันตรถผ่านทิพย์วิมานต่างๆ อันบังเกิดด้วยอำนาจกุศลกรรมของเทพดาผู้เป็นเจ้าของ เทพดาทั้งหลายต่างชื่นชมยินดี บูชาพระโพธิสัตว์ด้วยดอกไม้ทิพย์ พระเจ้าเนมิราชเสด็จถึงสุธรรมเทวสภาประทับบนทิพย์บัลลังก์ ทรงแสดงธรรมประทานแก่เหล่าทวยเทพสิ้นเวลา ๗ วันในแดนมนุษย์ พระมาตลีเทพบุตรก็เชิญเสด็จกลับคืนยังพระนครมิลินาครั้นกาลต่อมา พระมหาสัตว์เนมิราช

^๔ เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕.

นั้น เมื่อภูษามาลากราบทูลความที่พระเอกาทรงออกเกิดขึ้น จึงทรงให้ถอนพระศกทรงออกด้วยพระหัตถ์ ทอดพระเนตรเห็นพระศกทรงออกนั้นแล้วสลดพระหฤทัย พระราชทานบ้านส่วยแก่ภูษามาลา มีพระราชประสงค์จะทรงผนวช จึงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส เมื่อพระราชโอรสทูลถามว่า พระองค์จักทรงผนวชเพราะเหตุไร เมื่อจะตรัสบอกเหตุแก่พระราชโอรส จึงตรัสว่า ผมทรงออกที่ออกขึ้นบนเศียรของพ่อเหล่านี้ เกิดแล้วก็นำความหนุ่มไปเสียเป็นเทวดาปรากฏแล้ว สมัยนี้จึงเป็นคราวที่พ่อจะบวชพระเจ้าเนมิราชตรัสแล้ว เป็นเหมือนพระราชองค์ก่อน ๆ ทรงผนวชแล้วประทับอยู่ ณ อัมพวันนั้นนั่นเอง เจริญพรหมวิหาร ๔ มีฉันทะไม่เสื่อม ได้เป็นผู้บังเกิดในพรหมโลกฝ่ายพระราชโอรสของพระเจ้าเนมิราชนั้น มีพระนามว่ากาลารัษกะ ตัณฐะคันนั้น (คือเมื่อถึงคราวพระศกทรงออกและทราบแล้วหาทรงผนวชไม่)^๕

วรรณกรรมชาดกเป็นนิทานที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดก ๑๐ เรื่องสุดท้ายในมหานิบาตชาดก คือ เติมิย ชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมาร ชาดก มหานารทกัสสปชาดก วิรุทธชาดก และเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศที่โดดเด่นที่สุด ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ ชื่อ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เป็นชาดกที่คนไทยให้ความสนใจและให้ความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ มีผู้นิยมนำมาอ่านและฟังกันมาช้านานนับแต่สมัยโบราณมาแล้ว ต่อมาเมื่อผู้สนใจค้นคว้าได้นำมาแต่งเป็นสำนวนท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาสาระของเรื่องได้ง่าย เมื่อมีการเทศน์หรืออ่านวรรณกรรมเรื่องนี้แล้วย่อมเกิดความซาบซึ้งบันเทิงใจ นอกจากนี้ ผู้ฟังยังสรรเสริญตัวเองของเรื่องทีกล่าวว่า เป็นพระโพธิสัตว์คือ ชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า จึงมักจะจดจำพฤติกรรมและจริยวัตรมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต หรือนำมาอบรมบุตรหลานของตน^๖ อันจะนำพาให้สังคมเกิดความสงบสุขจึงได้เกิดการถ่ายทอดหรือแปลจากภาษาบาลีเป็นสำนวนท้องถิ่นต่างกันไป

การศึกษาเรื่องหลักอริยฐานธรรมในเนมิราชชาดกนอกจากจะทราบเรื่องราวต่างๆ และหลักอริยฐานธรรมในเนมิราชชาดกแล้ว ยังสามารถทราบถึงคุณค่าของหลักธรรมที่จะนำมาปฏิบัติในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี อนึ่ง จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทำให้ทราบว่า บรรดาชาดกทั้ง ๑๐ เรื่องในมหานิบาตชาดกนี้มีผู้ทำการวิจัยไปแล้ว ๔ เรื่องคือเวสสันดรชาดก, มโหสถชาดก, สุวรรณสามชาดกและเติมิยชาดก ยังเหลืออีก ๖ ชาดก ผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องเนมิราชชาดกนั้นมีคุณค่าต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

^๕ พ.ช.ม. (ไทย) ๒๘/ ๕๒๕-๕๕๕ /๑๓๔.

^๖ ธวัช ปุณณโกชก, วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔-๑๕.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องหลักอริยฐานธรรมในเนมิราชชาดกทั้งในแง่ของความหมายและความเป็นมา หลักธรรมต่าง ๆ ในเรื่องนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักอริยฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนอริยฐานบารมีในเนมิราชชาดก

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหามุ่งศึกษาตามวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก (๒) เพื่อศึกษาหลักอริยฐานบารมีที่ปรากฏ ในเนมิราชชาดก และ (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนกับอริยฐานบารมีในเนมิราชชาดก

๑.๓.๒ ขอบเขตค้นคว้าเอกสารมีดังนี้

๑.๓.๒.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

๑.๓.๒.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ คือ เอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา เอกสารวิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ ตำราวิทยานิพนธ์ในพุทธปรัชญา เถรวาท

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ความหมายและความเป็นมาของเนมิราชชาดกมีอย่างไร
- ๑.๔.๒ หลักอริยฐานธรรมบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดกมีอย่างไร
- ๑.๔.๓ หลักธรรมที่สนับสนุนกับอริยฐานบารมีในเนมิราชชาดกมีอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การศึกษาวิเคราะห์ หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ เรื่อง เนมิราชชาดกในด้านความหมายและความเป็นมา หลักธรรมและอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย

๑.๕.๒ เนมิราชชาดก หมายถึง พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช โอรสเจ้าเมืองมิลิตา ทรงยินดีในการอริยฐานบารมีคือความตั้งมั่นคง เป็นสำคัญ

๑.๕.๓ **ชาดก** หมายถึง เป็นคำใช้ในทางศาสนาเท่านั้น ชาดกนี้เป็นองค์หนึ่งแห่งการ สอนของพระพุทธองค์ การสอนของพระพุทธองค์นั้นมีอยู่ ๘ องค์ หรือ ๘ อย่าง กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่า เรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดี ของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็น พระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้

๑.๕.๔ **เนกขัมมะ** การพรากกายและจิตออกจากเครื่องผูกมัดอันเป็นอุปสรรคต่อการ จัดวางการทำความดี ด้วยการบังคับกายไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งชั่วร้ายทางกาย

๑.๕.๕ **พระโพธิสัตว์** หมายถึง ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต หรือใช้เรียก พระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้

๑.๕.๖ **อธิษฐานบารมี** หมายถึง บารมีข้อหนึ่งในบรรดาบารมี ๑๐ ข้อ หรือทศบารมี มี ทานบารมี เป็นต้น มีอุเบกขาบารมี เป็นที่สุด

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” ได้กล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติไว้ตอนหนึ่งว่า พระอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยที่มีภาพเขียนบนฝาผนังมีอยู่มาก พระอุโบสถที่ประดิษฐาน พระพุทธปฏิมา มักจะมีภาพแสดงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และภูมิอื่น ๆ อยู่ด้านหลังพระปฏิมา ด้านหน้าพระปฏิมานิยมทำภาพมารวิชัย ส่วนด้านข้างมักจะเป็นภาพเล่าเรื่องต่าง ๆ เป็นภาพพุทธประวัติบ้าง ภาพชาดกบ้าง ภาพวรรณคดีบ้าง ที่มีมากที่สุดคือภาพทศชาติ ซึ่งแสดงถึง พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ภาพเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นภาพสำหรับประกอบคำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งมักจะใช้เรื่องชาดกเป็นเรื่องสาธกในการแสดงพระธรรมเทศนา ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพประกอบไปด้วย และจะได้มีความซาบซึ้งในรสพระธรรมยิ่งขึ้น^๓

๑.๖.๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในสารานุกรม พระพุทธศาสนาได้พระนิพนธ์ไว้ว่า บารมี หมายถึง ผลที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียร ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตาและอุเบกขา^๔

๑.๖.๓ **ทีดึบลิวิส เดวิดส์** ได้กล่าวถึงชาดกไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนาในชมพูทวีป ว่า ในคัมภีร์ชาดกนี้ประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆ ซึ่งทำให้เราารู้ถึงความเป็นไปในชีวิตประจำวัน

^๓ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๗.

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖๐-๒๖๑. รวบรวมโดย สุเชาวน์ พลอยชุม.

จิตวิสัย ขนบประเพณีและความเชื่อถือของประชาชนชาวชมพูทวีปในครั้งนั้น ได้อย่างละเอียด รู้ถึง ความผิดแผกแตกต่างของปัญหาที่เกิดขึ้นหลายอย่างเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็น สิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้เราสามารถกำหนดกาลเวลาของหลักฐาน ซึ่งปรากฏในหนังสือเล่มนี้ได้ อย่าง ถูกต้อง แม้เรื่องราวจะคลุมลับซับซ้อนแต่ถ้าเราได้ทำการแยกแยะประเด็นต่างๆ ออกอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะง่ายต่อการทำความเข้าใจ^๕

๑.๖.๔ พระธรรมธีรราชมหามุนี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ธิสสร้างบารมีว่า ในธิสสร้าง บารมีอธิบายบารมี มี ๗ อย่าง เช่น บารมี หมายถึง ยินดีในการสร้างความคิดขั้นต้น ขั้นกลางและขั้น สูงสุด คือพระนิพพาน เป็นต้น^๖

๑.๖.๕ พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร) กล่าวไว้ในหนังสือ ศาสตร์ว่าด้วยการเป็น พระพุทธเจ้า ว่า “สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวงย่อมมีใจมั่นประกอบไปด้วยอธิฐานธรรม มี ความมั่นคงเด็ดขาดยิ่งนัก ด้วยว่าพระพุทธภูมิจักสำเร็จได้ ต้องอาศัยอธิฐานธรรมเป็นสำคัญ เหตุ นั้นพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง จึงพยายามสร้างสม อบรมพระอธิฐานธรรมให้มากมูลเพิ่มพูน ให้ถึง ความแก่กล้ายิ่งขึ้นไปในทุก ๆ ชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม ก็ย่อมพยายามสร้างความมั่นคงตั้งมั่นแห่งดวงจิตเพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งมาด ถ้ายัง ขาดอยู่ไม่เต็มบริบูรณ์ ก็เพียรเพิ่มพูนให้ภิญโญภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป มีใจแน่วแน่ตั้งมั่นในสิ่งนั้น มิได้ หวั่นไหวโยกคลอนเลยแม้แต่น้อย ถึงใครจะคอยขู่คำรามเข่นฆ่าให้อาสัญสิ้นชีวิต ก็ไม่ละอธิฐาน จิตสมาทานในกาลไหน ๆ”^๗

๑.๖.๖ พระมหาจุฬาลงกูร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการ บำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก” ผลการวิจัยพบว่า พระโพธิสัตว์ทั้งสิบองค์ได้มี ความกล้าหาญมุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมีของตนเป็นอย่างยิ่งแม้ต้องเผชิญกับความยากลำบากอย่าง ที่สุด การที่พระโพธิสัตว์มีความกล้าหาญในการเผชิญกับความยากลำบากเพราะมีความต้องการที่จะ ได้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแรงจูงใจแม้ว่าการกระทำของพระโพธิสัตว์บางโอกาสจะเป็นสถานการณ์

^๕ ที.ดับบลิว. รัส เดวิดส์, สมัย สิงหศิริ แปลและเรียบเรียง, พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕๓.

^๖ พระธรรมธีรราชมหามุนี, ธิสสร้างบารมี (บารมี ๓๐ ทศ), (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๑-๔.

^๗ พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สาร มวลชน, ม.ป.ป.), หน้า ๖๔.

ขัดแย้งทางศีลธรรม แต่พระโพธิสัตว์ก็สามารถดำรงตนอยู่ในการบำเพ็ญบารมีอย่างมั่นคง และคุณธรรมสำคัญที่ทำให้พระโพธิสัตว์มีความกล้าหาญในการบำเพ็ญบารมีได้อย่างต่อเนื่อง คือปัญญา และกรุณา รวมทั้งความอดทนไม่หวั่นไหวและมีความเพียรพยายาม^{๑๒}

๑.๖.๗ พระมหาประกิต ปทุมรัตน์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระสมณโคดมพุทธเจ้า : ศึกษาเฉพาะกรณีการแสวงหาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก และสุตตันตปิฎก” ผลการวิจัยพบว่า “พระสมณโคดมพุทธเจ้าทรงเริ่มต้นแสวงหาการตรัสรู้ ตั้งแต่ในอดีตกาลย้อนหลังจากกบนี้ไปสื่อสงไขกับอีกแสนกบ ในกาลนั้นพระองค์เกิดเป็นสุเมธพราหมณ์ ได้พบพระที่ปึงกรพุทธเจ้า และตั้งความปรารถนาที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยหวังที่จะพาผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วย จากนั้นพระองค์ได้พิจารณาธรรมที่จะทำให้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีทานเป็นต้น และมีอุเบกขาเป็นที่สุด แล้วปฏิบัติตามธรรมนั้นสืบเนื่องมา โดยไม่ทรงท้อถอย แม้ต้องประสบกับความลำบากถึงขั้นยอมสละชีวิต^{๑๓}

๑.๖.๘ สนอง วรอุไร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “อธิษฐานบารมี” ว่า คำว่าอธิษฐาน เป็นคุณธรรม คุณธรรมหมายถึง ทำแล้วดี มีคุณ มีประโยชน์ถ้าทำได้แล้วจะส่งผลในใจเกิดเป็นบารมี อธิษฐานคือ ตั้งใจไว้เพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งตั้งความปรารถนาไว้ คำว่าอธิษฐานเป็นบารมีตัวหนึ่งทำแล้วจะส่งผล คิด พุด ทำ แล้วจะส่งผลอยู่ในใจเป็นอัตโนมัติ คิดแล้ว พุดแล้ว ทำแล้วไม่ส่งผลเป็นไม่มี โหมะไม่มี อะไรก็ตามถ้าทำแล้วจะส่งผลในใจตั้งปรารถนาเพื่อสำเร็จสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อเราตั้งใจแล้วคิดแล้วมันก็ได้ส่งผลในใจเป็นอธิษฐานบารมี^{๑๔}

๑.๖.๙ นางไพลิน องค์สุพรรณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก” ผลการวิจัยพบว่า อิทธิพลของชาดกที่มีต่อสังคมพุทธว่ามี ๓ ด้าน คือ ๑) อิทธิพลต่อระบบพระมหากษัตริย์ ๒) อิทธิพลต่อศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และ ๓) อิทธิพลด้านวัฒนธรรม ประเพณี การดำรงชีวิต โดยได้กล่าวถึงอิทธิพลของอรรถกถาชาดกจำนวน ๓๒ ชาดก ที่มีต่อระบบพระมหากษัตริย์ตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป พระมหากษัตริย์แห่งศรีลังกาและพม่าจนถึงพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ อิทธิพลด้านศิลปกรรม วรรณกรรม ประติมากรรมนั้น เห็นได้จากหินสลักชาดกใน

^{๑๒} พระมหาจุลลอม ชูเลื่อน, “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖).

^{๑๓} พระมหาประกิต ปทุมรัตน์, “ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระสมณโคดมพุทธเจ้า : ศึกษาเฉพาะกรณีการแสวงหาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก และสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๑๔} สนอง วรอุไร, อธิษฐานบารมี, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๕-๖.

อินเดีย ภาพวาดตามอุโบสถวิหารต่างๆ และที่มีอิทธิพลมากก็คือเวสสันดรชาดก รองลงมาคือ พระเจ้าสิบชาติ ส่วนที่มีอิทธิพลต่อจิตรกรรมนั้นก็มีปรากฏตามวัดวาอารามต่างๆ เช่น ที่วัดเครือวัลย์วรวิหาร สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังสวยงามที่สุดรวม ๕๕๐ ชาดก ส่วนอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีวิตนั้น ก็มีบทบาทสำคัญในการสั่งสอนศีลธรรมต่อชาวพุทธ คติธรรมที่แทรกอยู่ในชาดกมีอิทธิพลมากต่อวิถีชีวิตชาวไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การดำเนินชีวิตตามแบบวิถีชีวิตในชาดกนั้นยังปรากฏมีอยู่^๕

๑.๖.๑๐ ประทีป ชุมพล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม” ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า นิบาตชาดก ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังและจิตรกรรมที่ปรากฏบนแผ่นหินหรือพระบฏ เป็นเรื่องที่น่าสนใจจากพระไตรปิฎกซึ่งอยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ซึ่งมี ๕๔๗ เรื่อง ซึ่งเรื่องที่แพร่หลายในประเทศไทย ที่รู้จักกันทั่วไปคือเรื่องในทศชาติหรือที่เรียกว่านิบาตชาดก ๑๐ เรื่อง และเป็นที่ยกย่องกันมากได้แก่ เรื่องพระมหาชาติหรือเรื่องพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติท้ายสุดของพระโพธิสัตว์ ปรากฏในวรรณคดีไทยที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นคือมหาชาติคำหลวง ซึ่งต่อมามีการแต่งเป็นคำประพันธ์อื่น ๆ เช่น แต่งเป็นคำกาพย์ เป็นร่ายยาว เป็นต้น และเป็นที่ยกย่องมาเทศน์จนกลายเป็นประเพณีการเทศน์มหาชาติ อันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว เมื่อมาถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ก็เป็นที่นิยมกันแพร่หลายกันมากขึ้น จนเป็นเรื่องที่จำเป็นที่สุดในความเชื่อของคนไทย ที่ต้องฟังเทศน์มหาชาติเรื่องมหาเวสสันดร เพราะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์และพระศรีอาริย์เมตไตรย์ จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ชาดกมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ต่อมานิยมนำเอาเรื่องราวในชาดกต่าง ๆ มาวาดเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น โดยเฉพาะทศชาติชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกคนไทยนิยมฟังกันมาก ส่วนสุวรรณสามชาดก แม้จะมีผู้เรียบเรียงออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน แต่ยังไม่มีการศึกษาวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่เป็นชาดกที่สอนคนให้มีความกตัญญูเกื้อหนุนและมีเมตตาต่อกัน ฉะนั้น การศึกษาเรื่องราวชาดกนี้จะทำให้เราเข้าใจใน

^๕ ไพลิน องค์สุพรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๘ - ๑๗๒.

เรื่องราวนี้มากยิ่งขึ้น ทำให้มองเห็นคุณค่าของหลักธรรมและอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยได้เป็นอย่างดี^{๑๖}

๑.๖.๑๑ พระมหาบุญเรือน ปภุจโก (พิลาพันธ์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า เมตตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาทั้งในระดับพื้นฐาน คือทำให้คนทั้งหลายเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนกันและกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ระดับกลาง คือช่วยพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ หมกคลุกเลศ ลดปัญหา ขจัดความทุกข์ให้เบาบาง มีความเห็นแก่ตัวน้อยลงก่อประโยชน์ให้เกิดแก่ตนและสังคมส่วนรวม ระดับสูง คือทำให้คนหมดตัวตน หมกคลุกเลศ หมกปัญหา ไม่มีอาสวะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในจิตใจหมายถึงการบรรลุพระนิพพาน และยังได้กล่าวถึงความเกิดขึ้นแห่งเมตตาว่าเกิดได้๓ ทางคือทางกาย วาจาและใจ เมตตาอาจก่อให้เกิดโทษได้หากถูกกิเลสครอบงำหรือปราศจากปัญญาควบคุม พร้อมทั้งกล่าวถึงอานิสงส์ที่จะได้จากการเจริญเมตตาต่อเนื่องทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่และหลังจากตายไปแล้ว เช่นไปบังเกิดในพรหมโลกเป็นต้น^{๑๗}

๑.๖.๑๒ พระมหาวนัส กตสโร (ทิมนิม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิฐานบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัย พบว่า อิทธิฐานตามความหมายทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความตั้งใจมั่น วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่เพื่อให้ได้รับผลสำเร็จตามที่ตนปรารถนาและยังหมายถึงการตั้งความปรารถนาเพื่อให้มีหรือให้เป็นในสิ่งที่ตนต้องการโดยอาศัยการกระทำของตนเองเป็นสำคัญ อิทธิฐานในฐานะเป็นแรงขับเคลื่อน และ เป็นกำลังใจในการฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ มีความสำคัญต่อการประสบความสำเร็จทุกด้านทั้งความสำเร็จในปัจจุบันชาติ เช่น การศึกษา การทำงาน ตลอดจนความสำเร็จอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามที่แต่ละบุคคลตั้งไว้ กล่าวคือ ความเป็นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก การบำเพ็ญอิทธิฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์นิบาตชาดก มีเพียง ๖ เรื่อง คือ นพปานชาดก กุกกุรชาดก ทุมเมธชาดก มันทาตุชาดก มาตังคชาดก และ

^{๑๖} ประทีป ชุมพล, จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๒.

^{๑๗} พระมหาบุญเรือน ปภุจโก (พิลาพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

เนมิราชชาดก^{๑๘}

๑.๖.๑๓ นายชัยรัตน์ ทองสุข ได้ทำการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิชาในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า พระโคตมพุทธเจ้าใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ตั้งแต่ต้นจนถึงตรัสรู้ ๒๐ อสงไขยแสนกัป (๒) บารมี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา เป็นเครื่องมือแนวทางในการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า (๓) ปัจจุบันชาติพระโคตมพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ออกบวชอยู่ ๖ ปี จึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทมีคุณธรรมอันพิเศษคือวิชา ๓ วิชา ๘ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ อาสวักขยญาณ การกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปจากจิตได้เป็นความดีสูงสุดและมีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น (๕) การประกาศพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าทรงใช้วิชา อันเป็นฤทธิ์เข้าช่วยในการแสดงธรรมจนเกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังธรรมได้จริงอย่างน่าอัศจรรย์^{๑๙}

๑.๖.๑๔ พระมหาเลอเดช วรวิโส (วงศ์ศรีชา) ได้ทำการวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาบารมีของพระมหोสถ” ผลการวิจัยพบว่า การบำเพ็ญบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้านั้น ต้องใช้เวลานานมากอย่างต่ำที่สุดก็ใช้เวลา ๔ อสงไขย กับอีกแสนมหากัป ไม่สามารถนับภพชาติที่พระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิดเพื่อบำเพ็ญบารมีได้ บารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญไว้ในแต่ละภพแต่ละชาติย่อมสั่งสมต่อเนื่องไปถึงภพชาติต่อไป จนกระทั่งสมบูรณ์บริบูรณ์ในพระชาติสุดท้าย เพราะถ้าหากบารมีที่บำเพ็ญไว้ในภพชาติหนึ่ง ๆ ไม่สามารถส่งผลต่อเนื่องไปถึงภพชาติต่อไป พระโพธิสัตว์ก็ไม่สามารถบำเพ็ญบารมีทั้งสิบประการให้เต็มเปี่ยมได้^{๒๐}

๑.๖.๑๕ พัฒน์ เพ็งผลา ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก” สรุปว่า นิบาตชาดกในแต่ละเรื่องในจำนวน ๕๔๗ เรื่องนั้น เป็นการบำเพ็ญบารมีข้อใดในชั้นใดของบารมีทั้งสามชั้นของพระโพธิสัตว์ ซึ่งจัดเป็นหมวดหมู่ตามบารมี ๑๐ ได้ ดังนี้ ทานบารมี มี ๓๕ ชาดก ศีลบารมี มี ๓๓ ชาดก เนกขัมมบารมี มี ๘๐ ชาดก ปัญญาบารมี

^{๑๘} พระมหาวนัส กตสาโร (ทิมเนียม), “การศึกษาวิเคราะห์อริยฐานบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๙} ชัยรัตน์ ทองสุข, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิชาในพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๐} พระมหาเลอเดช วรวิโส (วงศ์ศรีชา), “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาบารมีของพระมหอสถ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๒.

มี ๒๕๖ ชาดก วิริยবারมี มี ๗ ชาดก ขันติবারมี มี ๒๕ ชาดก สัจจบารมี มี ๕ ชาดก อธิษฐานบารมี มี ๖ ชาดก เมตตบารมี มี ๖๘ ชาดก และอุเบกขาบารมี มี ๒๖ ชาดก รวมเป็น ๕๔๗ ชาดก^{๒๐}

จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ชาดกมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน และชาดกต่างๆก็มีอยู่จำนวนมาก หากกล่าวถึงอธิษฐานบารมียังมีประเด็นที่ควรศึกษาอยู่มาก เพราะในสังคมไทยยังมีความผูกพันกับพระศาสนามาก ทศบารมีในข้ออธิษฐานบารมีก็มีส่วนสำคัญยิ่งในการบำเพ็ญบารมีของตนอื่นๆ ขึ้นไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลและการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

๑.๗.๒ ศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นอรรถกถา และเอกสารงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ

๑.๗.๔ เรียบเรียงข้อมูลตามกรอบวัตถุประสงค์และสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ

๑.๗.๕ เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาอธิษฐานธรรมในเนมิราชชาดก นี้มีประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย ดังนี้

๑.๘.๑ ทำให้เกิดความเข้าใจความหมายและความเป็นมาของเนมิราชชาดกได้อย่างถูกต้อง

๑.๘.๒ ทำให้เกิดความเข้าใจถึงหลักอธิษฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงหลักธรรมที่สนับสนุนกับอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก

^{๒๐} พจน์ เพ็ญผล, “การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก”, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐).